

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.39>**Владислав Негребецький,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПІД ЧАС СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Стаття присвячена проблемам вдосконалення способів та прийомів збирання, дослідження і фіксації доказів під час слідчого експерименту. Розглянуто особливості процесу пізнання в ході цієї слідчої дії. Слідчий експеримент як процесуальний спосіб отримання доказів призначений для перевірки вже зібраної інформації. Він передбачає два різні способи перевірки доказів: експериментальну – через проведення дослідних дій (власне слідчий експеримент) та перевірку через зіставлення показань з фактичною обстановкою (перевірка показань на місці). Відповідно, підстави для перевірки, зміст методів і прийомів пізнання під час слідчого експерименту і перевірки показань на місці суттєво відрізняються. Під час перевірки показань на місці особа, показання якої перевіряються, в присутності слідчого фактично створює криміналістичну модель події (реконструює подію). Суттєво, що ця модель будується на підставі показань, що перевіряються. А сама модель виступає інструментом для перевірки показань. Перевагою такого способу перевірки показань є наочність та ілюстративність моделі. У процесі реконструкції слідчий через зіставлення показань з фактичною обстановкою на місці отримує досить складну за змістом інформацію. Тому виникає необхідність застосовувати відповідні способи і прийоми фіксації доказів. Основним критерієм у виборі останніх є їхня здатність наочно ілюструвати отриману інформацію. Розглянуто специфіку використання способів фіксації змісту і результатів цієї слідчої (розшукової) дії. Розкрито переваги застосування графічних способів фіксації (план, схема, фотозйомка, відеозапис). Наводяться випадки, коли їх використання є обов'язковим. Розглянуто роль спеціаліста під час слідчого експерименту. Спеціаліст може не тільки надати допомогу слідчому у фіксації отриманої інформації, але й правильно зорієнтувати слідчого на пошук і виявлення доказів. Більш того, результати слідчого експерименту надалі можуть бути використані як матеріали для судової експертизи. Тому доцільно поряд із протоколом використовувати графічні способи фіксації інформації, яку отримує слідчий. У статті проаналізовано досвід використання новітніх інформаційних технологій, зроблено висновок щодо перспективи застосування з метою фіксації науково-технічних засобів, які дозволяють створювати цифрові графічні 3D моделі (лазерний 3D сканер).

Ключові слова: слідча дія, перевірка показань на місці, спеціаліст, відеозапис, план, схема, фотозйомка.

Постановка проблеми. Розслідування злочинів становить собою пізнавальну діяльність слідчого, спрямовану на збирання, дослідження й оцінку доказової інформації. На стадії досудового розслідування така діяльність відбувається у формі слідчих (розшукових) дій (ст. 223 КПК України). У слідчій практиці нерідко виникає необхідність перевірити інформацію або слідчу версію, висунуту на підставі таких даних. Це можливо як за допомогою зіставлення з іншими наявними доказами, так і через отримання нових. При цьому є слідчі дії, спеціально призначені для перевірки вже отриманих доказів [1, с. 42-44]. До групи так званих «перевірочних» слідчих дій, зокрема, належить слідчий експеримент.

Слідчий експеримент полягає у проведенні спеціальних дослідів із метою перевірки зібраних доказів, отримання нових доказів, перевірки й оцінки слідчих версій про можливість існування тих чи інших фактів, які мають значення для розслідування злочину та встановлення істини у справі [2, с. 290].

Особливим різновидом слідчого експерименту є перевірка показань на місці [15, с. 583]. Перевірка показань на місці являє собою процес зіставлення інформації, отриманої під час допиту й (або) ідеальних слідів пам'яті, з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються, з метою виявлення її поінформованості про дані, що перевіряються або

уточнюються, а також встановлення нових фактичних даних.

Метою цієї статті є дослідження можливостей підвищення ефективності процесу збирання, дослідження та фіксації інформації під час слідчого експерименту, вивчення ролі спеціаліста в процесі збирання, дослідження та вилучення доказів, виявлення шляхів підвищення ефективності цієї діяльності та розроблення на цій основі практичних рекомендацій для слідчих органів України.

Окремі аспекти дослідження та фіксації інформації під час слідчого експерименту і перевірки показань на місці розглядались у роботах відомих вчених процесуалістів і криміналістів: І.Є. Биховського, О.М. Васильєва, А.В. Дулова, В.П. Колмакова, В.О. Коновалової, В.Г. Лукашевича, І.М. Лузгіна, С.С. Степінчева, С.А. Шейфера, В.Ю. Шепітько. Зокрема, на рівні дисертаційних досліджень цим слідчим діям присвятили свої праці А.А. Андрєєв, Л.Ю. Ароцкер, Р.С. Белкін, Н.І. Гуковська, Д.Д. Заяць, О.Б. Зозулінський, О.Г. Маслов, О.С. Рубан, Л.О. Соя-Серко, В.М. Стратонов, В.М. Уваров, М.М. Хлинцов, О.В. Циценкова, І.В. Чаднова, Ш.Ш. Ярамиш'ян.

Виклад основного матеріалу. Процес збирання і дослідження інформації під час слідчого експерименту має специфіку, пов'язану зі спрямованістю на перевірку вже зібраної інформації. Процедура слідчого експерименту у формі перевірки показань на місці передбачає досить оригінальне сполучення методів пізнання з метою перевірки наявної інформації [3, с. 60].

Перевірка показань на місці, яка на цей час розглядається як різновид слідчого експерименту, передбачає можливість використання специфічного методу отримання інформації. Таким методом є зіставлення показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому особою, яка дала показання. Він дозволяє виявляти і встановлювати дані, недоступні іншим процесуальним формам одержання доказів. Даний метод є різновидом методу порівняння. Останній же є основою для перевірочних слідчих дій.

Процес зіставлення складається з трьох взаємозалежних елементів – розповіді, показу й огляду. Особа, показання якої перевіряються, розповідає про події, які відбулись на даному місці, й обставини, тісно з ними пов'язані. Задля уточнення їй можуть бути поставлені запитання слідчим і з його дозволу – іншими учасниками слідчої дії. Розповідь особи на місці події супроводжується

демонстрацією окремих дій і поз, які не мають дослідного характеру, а також показом окремих об'єктів, орієнтирів, що входять до загального комплексу даної обстановки.

Під час цієї слідчої дії особа, показання якої перевіряються, в присутності слідчого фактично створює криміналістичну модель події (реконструює подію). Суттєво, що ця модель будується на підставі показань, що перевіряються. А сама модель виступає інструментом для перевірки показань. Перевагою такого способу перевірки показань є наочність та ілюстративність моделі. Слідчий сприймає реальне місце, предмети, сліди, а також пояснення й дії особи, показання якої перевіряються. При цьому побудована у свідомості слідчого уявна модель події доповнюється сприйнятими образами справжньої обстановки, а також поясненнями й діями цієї особи.

Одночасно слідчий перевіряє фактичні дані, що містяться в цій моделі, на предмет відповідності наявній обстановці на місці події. Він вивчається в існуванні самого місця, об'єктів і орієнтирів, стає очевидцем дій, які демонструються особою, показання якої перевіряються. Тому неодмінною умовою ефективності й вірогідності результатів такої перевірки є дослідження і фіксація фактичної обстановки місця події для підтвердження правильності показань, що перевіряються, інакше воно позбавляється всякого сенсу [4, с. 14]. Вивчення розташування місця, об'єктів та орієнтирів, зазначених особою, показання якої перевіряються, входить у зміст методу зіставлення.

Вважаємо, що під час відтворення ситуації події доцільно залучати спеціаліста до участі в цій слідчій (розшуковій) дії. Спеціаліст надає слідчому допомогу у виявленні, закріпленні й вилученні доказів, використовуючи свої спеціальні знання. Спеціаліст може звернути увагу слідчого на факти, що мають значення для справи. Зокрема, це передбачено ст. 71 КПК України. Дані, встановлені у такий спосіб, можуть бути піддані наступній експертній або експериментальній перевірці. При цьому спеціаліст може зробити попередні висновки щодо таких даних (наприклад, приблизно вказати на час смерті, знаряддя вбивства, можливість нанесення тілесних ушкоджень певним способом). Його висновки не мають доказового значення, але вони виступають орієнтуючою інформацією і мають характер консультацій. Якщо у справі повинна бути призначена експертиза, то експерт у процесі проведення слідчої дії може надати слідчому консультаційно-технічну допомогу, а його дії будуть охоплюватися статусом спеціаліста. Роль спеціаліста

та під час перевірки показань на місці може бути проілюстрована таким прикладом.

У лісі було виявлено труп громадянина П. із трьома кульовими пораненнями в тулуб. Підозрюваним у вбивстві був громадянин С., який на допиті зізнався у скоєнні цього злочину і заявив, що вбивство відбулося внаслідок самозахисту. Під час перевірки показань на місці події підозрюваний уточнив механізм заподіяння потерпілому вогнепальних поранень. Під час проведення перевірки його показань був присутній судово-медичний експерт. Заслухавши пояснення С., останній дійшов висновку, що версія підозрюваного про самозахист не відповідає відтвореному механізму заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень. Надалі висновок спеціаліста було підтверджено результатами судово-медичної експертизи [5, с. 117-120].

Роль спеціаліста під час перевірки показань на місці може полягати і в постановці запитань особі, показання якої перевіряються, з метою уточнення тих чи інших обставин, що мають значення в справі. Він може надати слідчому допомогу у фіксації результатів криміналістичної реконструкції, яка здійснюється особою, показання якої перевіряються. Проілюструємо це таким прикладом.

У зв'язуванні й умисному вбивстві громадянки С. підозрювався громадянин Р. На допиті він зізнався у скоєнні цих злочинів і розповів, що відразу ж після зв'язування став завдавати потерпілій сильних ударів ціпком по тулубу й голові, після чого зтяг на її шиї хустку й задушив її. Під час проведення перевірки показань Р. на місці події був присутній судово-медичний експерт. Спеціаліст запропонував підозрюваному за допомогою манекена відтворити взаємне розташування Р. і потерпілої, а також механізм завдання їй ударів ціпком по голові. Потім експерт дав підозрюваному хустку і запропонував йому продемонструвати, яким чином був зав'язаний вузол на шиї потерпілої. Підозрюваний відтворив вузол на манекені, після чого спеціаліст розрізав хустку так, як це було зроблено раніше у перебігу судово-медичної експертизи трупа. Криміналістична експертиза показала належність даного вузла і вузла, вилученого під час судово-медичної експертизи трупа, до одного виду [6, с.1].

Очевидно, що використання такого досить складного методу перевірки даних (зіставлення), результатом якого є створення криміналістичної моделі події, вимагає застосування відповідних способів фіксації. На нашу думку, основним критерієм у виборі останніх є їхня здатність наочно ілюструвати отриману інформацію. Так, якщо під

час перевірки показань на місці відбувається реконструкція розташування учасників події в певний момент часу, то такі результати описати словами в протоколі досить складно, а іноді й неможливо. Простіше в цьому випадку скласти схему, план або здійснити фотозйомку. Перевага такого способу дії полягає у спрощенні наступної оцінки результатів слідчої дії. Адже фототаблиця порівняно з протоколом має очевидний плюс у формуванні уявлення про просторове розташування учасників події.

У криміналістичній літературі звертається увага на доцільність застосування графічного способу фіксації результатів слідчого експерименту і перевірки показань на місці. Так, Л.О. Соя-Серко зазначає, що доцільно заздалегідь скласти план (схему) місця проведення майбутньої слідчої дії, а в процесі її проведення позначати на ньому маршрут та об'єкти, про які повідомляє особа, показання якої перевіряються [7, с. 75]. М.М. Хлинцов вважає, що з метою фіксації результатів перевірки показань підозрюваного можна використовувати топографічну карту місцевості, на якій відзначаються шлях просування, об'єкти і сліди, зазначені особою, показання якої перевіряються [8, с. 98]. О.М. Васильєв і С.С. Степичев рекомендують ще в процесі допиту запропонувати цій особі скласти схему з позначкою знаходження об'єктів на місці скоєння злочину, а також взаєморозташування окремих осіб – учасників події [9, с. 30]. Отриманою в такий спосіб інформацією можна буде оперувати в процесі перевірки показань на місці. Як вбачається, застосування плану території (приміщення) не тільки полегшує фіксацію результатів слідчої дії, а й дозволяє ефективніше зіставляти пояснення особи, показання якої перевіряються, з наявною обстановкою. Вважаємо, що застосування слідчим плану (схеми) під час пояснення цієї особою обставин події і показу обстановки є тактичним прийомом. У разі, коли місце, де проводиться перевірка показань, характеризується недостатньою оглядовістю, план (схема) дозволяє слідчому більш чітко сприймати обстановку.

Наведемо випадки, коли необхідно використовувати графічні моделі (план, схема, фотозйомка, відеозапис) як способи фіксації під час перевірки показань на місці: 1. Підозрюваний указує на деталі обстановки, знання яких свідчить про його винну поінформованість щодо обставин досліджуваної події. 2. Декілька підозрюваних під час окремо проведених перевірок їхніх показань на місці події указують на одні й ті самі деталі обстановки, і це теж свідчить про їх винну поінформованість. Такі об'єкти на місцевості

виступають орієнтирами, оскільки дозволяють впізнати фрагмент місцевості, зіставити показання декількох співучасників. 3. Підозрюваний указує на деталі обстановки, які не збереглися на момент проведення цієї слідчої дії, наприклад місце, де знаходилися викрадені речі. 4. Під час перевірки показань на місці були виявлені сліди, причинно пов'язані з подією злочину, наприклад речі, які належали потерпілій по справі про зґвалтування.

Під час слідчого експерименту та перевірки показань на місці може виникнути необхідність фіксації інформації динамічного характеру, наприклад: процес і результати дослідів, послідовність виконання окремих дій, маршрут пересування, поведінка особи, показання якої перевіряються, зокрема її ініціатива в демонстрації дій, напрямків руху, розташування окремих об'єктів, у відтворенні первісної обстановки. У таких випадках доцільно використовувати відеозапис.

Основою слідчого експерименту є експериментальний метод. Так, Н.І. Гуковська визначає, що завданням слідчого експерименту є встановлення за допомогою дослідів або випробувань, що проводяться слідчим, факту: могла або не могла подія або явище відбуватися в певних умовах або певним чином [10, с. 13]. Експериментальний метод надає можливість: неодноразово повторювати явища, що спостерігаються, в будь-яких умовах; вивчати явища, які відбуваються в природних умовах дуже швидко або дуже повільно, що перешкоджає їх спостереженню; досліджувати такі явища, які в ізолюваному вигляді не можуть спостерігатися в природі; виокремлювати в процесі вивчення окремі сторони явища, окремі ознаки об'єкта [11, с. 185].

У разі проведення слідчого експерименту необхідно дотримуватись таких умов: обмежена кількість учасників експерименту, проведення експерименту в умовах, максимально наближених до тих, в яких відбувалася подія або факт, що перевіряється, багатозоровість проведення однорідних дослідів; проведення дослідів у декілька етапів [12, с. 80]. Проведення експерименту вимагає спеціального вибору й утворення умов, максимально наближених до тих, у яких відбувалася досліджувана подія. Таким чином, у разі відсутності можливості вибрати аналогічні умови, виникає потреба у їх моделюванні (наприклад, освітлення, звукові, кліматичні умови, матеріальна обстановка події, форма, вага предметів, за допомогою яких виконуються дії, тощо). Якщо підібрати або реконструювати певні умови неможливо, необхідно враховувати ступінь незбігу умов під час оцінки результатів експерименту.

У слідчій практиці трапляються випадки, коли результати слідчого експерименту використовуються як матеріали під час проведення судових експертиз. Так, у кримінальному провадженні про наїзд транспортного засобу на пішохода з метою встановлення можливості своєчасної оцінки водієм дорожньої обстановки провадиться слідчий експеримент, під час якого здійснюється реконструкція ситуації події ДТП, моделюються різні варіанти ситуації. Результати слідчого експерименту надалі виступають матеріалами судової експертизи [13, с. 163]. В таких випадках створення графічних моделей місця події та дій його учасників допоможе експерту виконати поставлені завдання.

Досить перспективним є застосування науково-технічних засобів, які дозволяють утворювати цифрові графічні 3D-моделі об'єктів, що досліджуються [14, с. 166]. Цифрова графічна 3D-модель може бути отримана за допомогою лазерного 3D-сканера. У результаті в цифровому файлі буде міститися у графічній формі поверхня сканованого об'єкта або простору, в тому числі розміри сканованих об'єктів з високою точністю вимірювання. Відповідні файли результатів лазерного 3D-сканування, записані на оптичний диск, можуть додаватися до протоколу.

Висновки

Процес пізнання під час слідчого експерименту передбачає активне використання методів моделювання і реконструкції. Останнє призводить до необхідності застосовувати способи фіксації, придатні для створення графічних моделей досліджуваних об'єктів (складення планів, схем, фотозйомка, відеозапис). Це спрощує наступну оцінку результатів слідчої (розшукової) дії та надає більш широкі можливості для використання отриманої інформації під час кримінального провадження. Суттєву допомогу у дослідженні і фіксації інформації, отриманої під час слідчого експерименту, може надати спеціаліст. Тому залучення спеціаліста є доцільним.

Список використаних джерел:

1. Шейфер С.А. Познавательное значение следственных действий и их система. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва: Юрид. лит., 1972. Вып. 15. С. 54-70.
2. Шепитько В.Ю. Криміналістика : підручник. Київ: Ін Юре, 2010. 496 с.
3. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания : учебное пособие. Москва : НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1969. 177 с.
4. Зозулинский А.Б. Правовые основы и криминалистические методы исследования места события с целью проверки показаний : автореф. дис... канд. юрид. наук. Харьков, 1969. 20 с.

5. Слідча практика України. Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. Вип. 3. 156 с.

6. Архів апеляційного суду Харківської обл.: Кримінальна справа № 2-74/2001 за 2001 р.

7. Соля-Серко Л.А. Проверка показаний на месте : методическое пособие. Москва: Изд-во ВИПИПИРМПП Прокуратуры СССР, 1966. 91 с.

8. Хлыщов М.Н. Проверка показаний на месте. Саратов: Изд-во Саратовского юрид. ин-та, 1971. 119 с.

9. Васильев А.Н., Степичев С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений. Москва: Госюриздат, 1959. 43 с.

10. Гуковская Н.И. Следственный эксперимент. Москва: Госюриздат, 1958. 96 с.

11. Белкин Р.С. Очерки криминалистической тактики : учебное пособие. Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1993. 200 с.

12. Белкин Р.С. Теория и практика следственного эксперимента. Москва: ВШ МВД СССР, 1959. 171 с.

13. Ярамышьян Ш.Ш. Особенности следственного эксперимента при расследовании дорожно-транспортного происшествия. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук.-практ. матер. Харків: Право, 2004. Вип. 4. С.162-167.

14. Шехавцов Р.М. Впровадження технологій 3D моделювання у розслідуванні злочинів: правові та криміналістичні проблеми. *Криміналістика XXI сторіччя*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листопада 2010 р). Харків : Право, 2010. С. 166-170.

15. Велика українська юридична енциклопедія : Уу 20 т. Т. 20: Криміналістика, судово експертиза, юридична психологія / редкол. В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2018. 952 с.

The article is devoted to problems of improvement of ways and receptions of collecting, research and fixation of proofs at carrying out of investigatory experiment. Investigatory experiment as a procedural method of obtaining proofs is designed to verify the information already collected. It provides two different ways of hearing of evidence: experimental by means of carrying out of skilled actions (actually investigatory experiment) and verifying by comparison of testimony to actual conditions (verifying testimony at the crime scene). Accordingly, the grounds for verification, the content of methods and techniques of knowledge essentially differ. During verifying testimony at the crime scene the person, whose evidence are verified, in the presence of the investigator actually creates criminalistical model of event (reconstructs a crime). It is essential, that this model is under construction on the basis of evidence which are verified. And the model acts as the tool for verifying testimony. The advantage of this method of verifying the testimony is the visibility and illustrative model. In the process of reconstruction, the investigator, by comparing the testimony with the actual situation on the place, receives information that is quite complex in content. Therefore, there is a need to use appropriate methods and techniques of fixing proofs. The basic criterion in the choice of the last is the ability to illustrate visually the received information. The advantages of using graphic methods of fixation (plan, cheme, photographing, videorecording) are shown. The role of a specialist in the investigative experiment is considered. The specialist can assist the investigator not only in fixing the information received, but also correctly orient the investigator to search and find proofs. Moreover, results of investigatory experiment can be used further as materials for forensic examination. The experience of using the newest information technologies is analyzed, the conclusion is made about the prospect of using for the purpose of fixing scientific and technical means that allow to create digital graphic 3D models (laser 3D scanner).

Key words: investigatory action, verifying testimony at the crime scene, specialist, plan, scheme, photographing, videorecording.